

ISTORIKĖ ALEKSANDRA ARIMETA VOJEVODSKAITĖ
KĖDAINIŲ RAJ. TAUČIŪNŲ APYL. ARISTAVĖLĖS KM. BUV. ARISTAVOS DVARO SODYBOS
ISTORINIAI TYRIMAI. VILNIUS, 1985

Kėdainių rajono Aristavos vardo gyvenvietės, kurių iki šių dienų yra išlikę trys - Aristavos kaimas, Aristavėlės kaimas ir Aristavos vienkiemis - iš dalies atspindi senojo, dar gentinę santvarką menančio Lietuvos administracinio parskirstymo laikus¹.

Dabartiniu metu įteisinta vietovardinė forma Aristava yra naujadaras, greičiausiai superlietuvinimo išdava. Pirminė vietovardžio forma yra "buvusi Arvista (arba Arvysta - plg. vėlesnę suslavintą formą "Orwistow" su kirčiuotu antruoju skiemeniu), kurios etimologija yra susijusi su hidronimu Arvista. To vardo upelį, drauge su upeliu Malčia (lygiagrečios formos - Molčia, Melčia) - šiuo metu Malčiumi, turime paliudytą 1578 m. balandžio 22 d. dokumente². Arvistos upė vėliau dokumentuose nebesutinkama. Galimas dalykas, kad Malčiaus ir Arvistos santakoje buvusio dvaro ūkinė veikla - patvankos, kanalai ištrynė upelio vardą arba jį pakeitė³. Arvistos upelio Kėdainių rajone nežymi taip pat ir Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas, istorinį Arvistavos vardą pasitelkdamas aiškinant Arvysto upės Siesikų apylinkėje etimologiją⁴.

Arvistos vietovardis, susijęs su mūsų tiriamu arealu, yra gana dažnai minimas XIV a. dokumentuose: 1371 m. - terra Arvisten, 1375 m. - Arvistenses, 1378 m. - Arwist, 1379 m. - Arwisten⁵. Pradžioje jis neturi priesagos "v", pirmą kartą šią priesagą sutinkame 1378 m. dokumente⁶, o XVI a. dokumentuose Arvista virsta Arvistava - Orvistuv. Taigi, senoji, pirminė šio vietovardžio lytis yra Arvista - upės, administracinio vieneto (terra, lander, districtus - laukas, valsčius) bei iš šio administracinio vieneto centro vardo likusių gyvenviečių vardas.

Arvistos - Malčiaus upeliai įeina į Nevėžio upės baseiną, kuriame nuo seno buvo įsikūrusios ikiistorinės lietuvių sodybos, XIII amžiuje šios sodybos sudarė vieną iš trijų (šalia vakarinio žemaičių ir pietrytinio aukštaičių) uždara gyvenviečių kompleksą, kur abiejose Nevėžio pusėse tęsėsi apgyvendintos teritorijos, apgaubtos tankaus miško siena⁷. Komplexas sudarė administracinį vienetą - Upytės žemę, besidalijančią į šiaurės ir pietų dalis, kurias savo ruožtu skyrė kiek šiauriau Arvistavos buvusi siaura tuštymė⁸. XIV a. čia matome gausius administracinius centrus, vadinamuosius laukus, iš kurių kryžiuočiai mini 50 regionų ir Dotnuvos, Liaudos, Krakų bei Arvistavos traktus.

Arvistava XIV a. greičiausiai buvo regioninis administracinis centras - laukas, kurių Upytės žemėje buvo priskaičiuojama keletas: Upytė, Liauda, Krakės, Dotnuva, Arvistava, Labunava, Pėdžiai, Kulva ir Žeimiai⁹.

Dėl Arvistavos, Pėdžių bei Kulvos buvimo didesniais centrais yra tam tikrų abejonių, tačiau vėlesnė tradicija bei XVI a. žemėvaldos plėtotės istorija tvirtintų Arvistavos buvimą XIV- XV a. regiono centru, tiesa, anksti netekusiu didesnės reikšmės¹⁰.

¹ 1974 m. Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinyne pateiktos Taučiūnų apylinkėje esančios 2 Aristavos ir Aristavėlės vardo gyvenvietės fiksuoja pervardinimą, įvykusį ryšium su dabartinio Aristavėlės kaimo išaugimu šalia buvusios Aristavos dvaro sodybos, paskiausiai priklausiusios Medekšoms. Arvistavos vardu buvo taip pat ir antras dvaras (Dembskių), kurio sodyboje yra dabartinio A.Sniečkaus vardo kolūkio centrinė gyvenvietė. Mažybiniu Aristavėlės vardu vienu metu buvo vadinamas bažnytkaimis - dabartinis Aristavos vienkiemis - tai XVIII a. įkurto buv. privataus Arvistavos miestelio vieta.

² VUB RS f.7, SA13755, dok. Nr.18

³ Analogišką atvejį turime netoliese: Apytalaukio dvaras, įsikūręs Alkupio ir Talaukio upelių santakoje, Talaukio upelio vardą teišlaikė gyvenvietės vardažodyje. Neatmestina taip pat prielaida, kad dabartinė Obelės upė, į kurią įteka Malčius, iki santakos bus turėjusi Arvistos vardą.

⁴ Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. Vilnius, Mokslas, 1981, p.48

⁵ Scriptores rerum Prussicarum.- Leipceig, Band II, 1863, p.99, 579, 588, 597.

⁶ Jogailos sutartis su Skirgaila dėl Skirgailai skiriamų valdyti žemių. - Danilowicz I. Skarbiec diplomatow..., T.I, Wilno, 1860, p. 267-268.

⁷ Lowmianski H. Studja nad początkami społeczeństwa i państwa Litewskiego. Wilno, 1931, t. 1, p. 30.

⁸ Lowmianski H. Ten pat, p.77

⁹ Lowmianski H. Ten pat, p. 127 - 128. Priedas: žemėlapis - Lietuvių gyvenvietės iki 1422 m.

¹⁰ Dėl Arvistavos buvimo laiko - valsčiaus centru XIV - XV a. visai neabejoja A.Nezabitauskas, teigdamas, kad čia yra buvusi pilis, kuri po 1379 m. nusiaubimo nebebuvo atstatyta. - Nezabitauskas A. Arvistavos žemė ir pilis. // Tarybinis kelias (Kėdainiai), 1964 m. balandžio 16 d.

Dabartinių ankstyvojo laikotarpio regiono tyrimų stovis nesudaro galimybių tiksliau nusakyti buvusio Arvistavos XIII-XIV a. lauko plotą, stambesnių gyvenviečių. Tik buvęs Upytės žemės centras - Upytės (Tarnagalos) piliakalnis ir pilis, minimi nuo XIII a., išsilaikė iki XVI šimtmečio. Tuo tarpu kituose istoriografijoje laikomuose laukų - valsčių centruose, išskyrus Dotnuvą¹¹ ir Žeimius¹² stambesnių įtvirtinimų nebeatsekame. Ypač jų pasigendame Upytės žemės pietinės dalies teritorijoje. Šio nuo senų laikų labai intensyviai apgyvendinto rajono archeologijos paminklai yra menkai tyrinėti, žinios apie juos fragmentiškos, senkapiai daugiausia suardyti, piliakalniai apnykę.¹³

Įtvirtintos gyvenvietės, piliakalnio pėdsaką artimiausioje Aristavų kaimynystėje archeologai nenurodo. Iš arčiausiai esančių būtų Stašaičių piliakalnis, susijęs su Taučiūnų gyvenvieta (Taučiūnai minimi taip pat XIVa. - 1385 m.).¹⁴ Dabartinės Aristavelės kaimo buvusio dvaro sodybos daržuose pasitaiko ankstyvos keramikos pavyzdžių, tačiau piliakalnio savybių šioje teritorijoje nebuvo įžiūrėta.

Su Aristavos senuoju lauku - valsčiumi yra susiję dar keli archeologiniai paminklai: Apytalaukio ir Medekšų senkapių radinių liekanos, suteikiančios žinių apie šių vietovių X-XIII a. materialinę kultūrą.¹⁵ Ryškesnių orientyrų, padedančių lokalizuoti kitų ankstyvųjų gyvenviečių centrus, šiuo metu neturime.

Rašytinės istorinės žinios apie Arvistavos lauką - valsčių prasidėta nuo XIV a. priešpaskutiniojo ketvirčio, ryšium su kryžiuočių žygiais į Upytės žemę¹⁶. Kryžiuočių reliacijų žinias pasekus XIV a. žemėlapyje, matosi, kaip kryžiuočių risai ėjo žemyn abipus Nevėžio. Išpuolių metu buvo deginama, grobiami turtai, naikinami javai, žmonės su gyvuliais išsivaromi į nelaisvę. Tokie žygiai Arvystų valsčių drauge su visa Upytės žeme vargino visą XIV šimtmetį. Kronikose nuolatos pažymimi tokie žygiai, kada "...dienas ir naktis žudė, degino ir niokojo ir viską griovė".¹⁷ Ypač buvo giriamasi belaisvių skaičiumi bei arklių grobiu. Taip 1375 m. Arvistavą lietė 3 žygiai, kuriems vadovavo magistras Vinrichas von Kniprode ir maršalas Gotfridas von Lindenas, 1378 m. ir 1379 m. Ragainės komtūras Kunas von Hotenšteinas bei kt. Tuo metu, kaip spėjama, ir buvo sudeginta Arvistavos pilis. Laukų - valsčių gyventojai nuo seno buvo suorganizuoti kariniu atžvilgiu, naudojosi gynybiniais įtvirtinimais vad. pilimis, - neišskirtina tad, kad ir Arvistavoje tokio tipo pilis yra buvusi. Nėra neįmanoma, kad ji yra buvusi prie Arvistos ir Malčiaus, nes dažniausiai pirmosios, "metropolinės" sodybos vietovardį gaudavo vėliau įkurtosios sodybos ir visas topografinis vienetas. Arvistos upė greičiausiai buvo šio centro pradininkė. Aristavos dvarvietės sodybas archeologiniai tyrimai turėtų padėti atsakyti į šį klausimą.¹⁸

Vadinamoji Aristavos pilis visų pirma sietina su Arvistavos lauko administraciniu centru. Geografinė padėtis, archeologiniai radiniai (čia gausu XIV a. keramikos¹⁹), dvarvietės plėtotės istorija, kitų artimųjų gyvenviečių palyginamoji istorija leidžia daryti prielaidą, kad XIV a. Arvistavos lauko centru buvo Arvistavos dvaras Arvistos ir Malčiaus santakoje - dabartinėje Aristavelėje.

Jei ši prielaida teisinga, dvarvietės istoriją galėtume pradėti 1371 m. vietininko Algimanto buveinės

¹¹ F.Pokrovskis ir P.Tarasenka mini kūgio formos, 6 m aukščio piliakalnius prie Dotnuvėlės. // Lietuvos TSR Archeologijos atlasas, t.II, V., 1975, p. 53.

¹² Lietuvos TSR archeologijos atlasas, t.II, V., 1975, p. 188. - Jasnogurkos kalva žvalgomosios ekspedicijos metu ieškota ŠV nuo miestelio ir ten piliakalnio nerasta. Vietinė tradicija nurodo ir kita Jasnogurkos vietą - PV, kur šiuo metu yra įsikūrusi sodyba.

¹³ Lietuvos TSR archeologijos atlasas, t.II, V., Nr.398. - Lomeikiškiai, Surviliškio apyl., Nr.526 - Panevėžys, NR. 544 - Papušiai, Berčiūnų apyl., Nr.655 - Sangailiai, Šėtos apyl., Nr.667 - Sirutiškis, Kėdainių apyl., Nr.684 - Stašaičiai, Taučiūnų apyl., Nr. 746 - Šukoniai, Truskavos apyl., Nr. 763 - Upytė.

¹⁴ Piliakalnis Lankesos kair. krante, santakoje su bevardžiu upeliu, vadinamas Švedkapiu. Iš V jį juosia Lankesa, ir Š - bevardis upelis, iš P - jų santaka. Šlaitai nuo upelių tik 5-6 m. aukščio. Š nuo aukštos yra vos žymus, išskleistas pylimas. Nuo lauko jis dar 2 m, nuo aikštelės - 0,5 m aukščio. Aikštelė trikampė: 23 m, pločio Š krašte prie pylimo ir 25 m. ilgio. Piliakalnis buvo ariamas. // LTSR archeologijos atlasas. V., t.II, p. 156.

¹⁵ LTSR archeologijos atlasas. V., 1977, t.III, p. 127, 128.

¹⁶ Nezabitauskas A. Aristavos žemė ir pilis.-Tarybinis kelias...

¹⁷ LTSR istorijos šaltiniai, V., 1955, t.I, p. 55-56

¹⁸ Arvistavos pilies vietos galima būtų ieškoti ir Taučiūnų apylinkės Stašaičių km. piliakalnyje, kuris galėjo būti naudojamas ilgesnį laiką.

¹⁹ Keramikos pavyzdžius, surinktus buv. dvaro sodybos daržuose, datavo archeologė I.Jučienė.

paliudijimu. Vartbergės "Livonijos kronikoje" aprašytame 1371 nu žygyje kryžiuočių vyr. magistras ir vyr. maršalas nužygiavo į Raseinių ir Viduklės žemes, o "tuo pačiu laiku brolis Vilhelmas, Livonijos magistras, įėjo į lietuvių žemę, nuniokodamas šias sritis: Velžį (Veize), Minonis (Minanen), Molainius (Malow), Prievačkas (Prewestke), Švainikus, Upytės (Opithen) žemę, Linkuvą, Knynus (Cnien), Štrengius (Strengen), Apytalaukį, Užvaikius, Ožius (Azewake), Šlapaberžę ir Kalnaberžę. Po to Nevėžio upe iš abiejų pusių leidosi žemyn iki Algeminio dvaro Arvystų žemėje, kur Algeminas, stambus vietininkas, išsirinko sau buveinę; ten išbuvo keturias dienas".²⁰

Stambaus vietininko (magnus satrapa) Algeminio (Algeminae) dvaras Arvistos lauke, kur jis turėjęs savo būstinę (suam habitationem elegit), yra susijęs su kunigaikščių Alšėniškių istorija. Istoriografijoje yra nuomonė, kad šis Algeminas - Algimantas yra buvęs kunigaikščių Alšėniškių protoplastu. Jo sūnus Ivanas, Vytauto svainis (abiejų žmonos buvo Sudimantaitės), iškilo į reikšmingiausių Lietuvos valstybės veikėjų gretas.²¹ Turint omenyje, kad Alšėniškių tėvonija yra laikoma Rakantiškės prie Vilniaus (Naujoji Vilnia), vėliau perkelta į Alšėnus, yra pagrindo manyti, kad Arvistavą XIV a. Algimantas buvo gavęs kaip leną, o jo buveinė buvo administracinis Arvistavos centras.²² 4 dienų kryžiuočių pastovis Arvystų lauke, vietininko buveinėje rodytų šį dvarą buvus ne visai mažu bei turtingu ir greičiausiai jo gyventojams pavyko tuo kartu nuo užpuolėjų atsipirkti.

To meto dvaro materialinę kultūrą gali iliustruoti archeologiniai radiniai. Galimas dalykas, kad dvarvietėje po žeme slepiasi ir čia buvusių to meto trobesių liekanos. Po vėliau sekusių XIV a. pabaigos niokojimų (gaisro žymes atspindi ir XIV a. archeologiniai radiniai) gyvenimas dvare nenutrūksta, dvarvietė greičiausiai apleista nebuvo.

Apie to meto Arvistos vietininko Algimanto gyvenimą Arvistavos dvare konkrečių žinių neišliko. Trūksta jų ir platesnei paties Algimanto biografijai. Istorikas R. Jasas yra atkreipęs dėmesį į lenkų šaltinį (Monumentą Poloniae Historica, II, p. 909), kuriame minimas Olgemuntas, Lietuvos delegacijos, kuri 1387 m. Krokovoje derėjosi dėl Jogailos ir Jadvygos jungtųjų, dalyvis, kuris greičiausiai buvo Algimantas, Arvistavos vietininkas.²³ Pluoštą žinių, apibūdinančių Algimanto ir jo sūnaus Jono visuomeninę padėtį, iš istorinių šaltinių yra surinkęs istorikas H. Lovmianskis.²⁴

Vaidžiai didžiuosius Lietuvos įvykius, kuriuose dalyvauja Algimantas ir jo sūnus Jonas bei anūikai, piešia Lietuvos metraštis. 29 skyriuje „Apie Jogailos vedybas su karaliete Jadvyga, jo vainikavimą Lenkijos karaliumi ir Lietuvos krikštą“ pažymimas Jono Algimantaičio Alšėniškio dalyvavimas Jogailos karūnacijoje.²⁵ 31 skyriuje aprašomas Vytauto dukters Sofijos vedybos su Maskvos kunigaikščiu Vasilijumi Dmitrejevičiumi. Vytautaitės palydoje matome ir ištikimąjį Joną Algimantaitį.²⁶ Platesnę Jono Algimantaičio biografiją randame enciklopediniame straipsnyje "Alšėnų kunigaikščiai“, kur gerai atspindi jo ir jo šeimos narių politinę veiklą.²⁷

Arvistos vietininko Algimanto ir jo sūnaus Jono Algimantaičio, buvusių politinės veiklos centre, gyvenimas ir nutikimai gerai atspindi ir to meto istorinius įvykius, daugiau ar mažiau lietusius ir Arvistavos lauko gyventojų likimus. XV - XVI a. I pusės Arvistavą liečiančių dokumentų stoka neleidžia konkrečiau apibūdinti naujos feodalinės formacijos įvykių. Tuo laikotarpiu, nusistovėjus politiniam gyvenimui,

²⁰ LTSR istorijos šaltiniai, t. I, p. 56.

²¹ Įdomu pažymėti faktą, kad Ivano dvaras šiose apylinkėse yra minimas ir vėliau, netgi dabar yra išlikęs Ivaniškių kaimas, - galimas dalykas, paveldėjęs buvusio Ivano dvaro vietovardį.

²² Lowmianski H. ten pat, t. II, p. 171. Nors istoriografijoje yra linkstama manyti, kad kunigaikščiai Alšėniškiai yra Vytauto laike iškilę didikai, tačiau yra pagrindo teigti, kad jie kilę iš senųjų Lietuvos kunigų ir priklausė, kaip ir kunigaikščiai Giedraičiai, pirmosios Lietuvos dinastijos palikuonims. Lietuvos metraščio ir M. Strijkovskio superkritika neturi pakankamo mokslinio pagrindo. - plg. Lietuviškoji enciklopedija, t. I, p. 348.

²³ Lietuvos metraštis. V., 1971. Paaiškinimai, p. 243.

²⁴ Lowmianski H., ten pat, t. II, p. 171.

²⁵ Lietuvos metraštis Bychovo kronika, V., 1971, p. 91-92.

²⁶ Ten pat, p. 96.

²⁷ Lietuviškoji enciklopedija, K., 1933, t. I, stulp. 348-359.

prasideda intensyvi ūkinė - organizacinė veikla. Intensyvinama žemdirbystė, keičiasi visuomeninė gyventojų padėtis, vyksta valstiečių įbaidžiavinimas.

XVI a. pradžioje Arvistavos lauke įsitvirtino kelios žemvaldžių giminės. 1528 - 1567 m. Lietuvos kariuomenės surašymuose, kur šlėktos - žemvaldžių masė buvo organizuojama giminėmis, iš Arvistavos karius statė Rimvidai, Stebeikiai, Žebravičiai, Gedgaudai, Vaidmanavičiai.²⁸ Arvistavos lauko plotuose išaugo keli stambesni dvarai, kurių žemės buvo sukauptos pirkimo - pardavimo, paveldėjimo, naujų žemių įsisavinimo keliu. Konkrečiau apie Arvistavos lauką - valsčių sužinome tik iš XVI a. vidurio dokumentų, atspindinčių naujo tipo feodalinių valdų - dvarų susidarymą ir visuomeninį pasiskirstymą. XVI a. dokumentuose randame daugelį dvarelių Arvistavos vardu, išsidėsčiusių prie Malčiaus ir Obelės upių, priklausiusių įvairiems savininkams.

Valakų reformos metu matininkai, matyt, kurį laiką bazavosi Arvistavos valsčiaus centre. Čia turime reformos vykdytojo Andriaus Lukoševičiaus Valavičiaus 1549 m. rugpjūčio 23 d. surašytą dokumentą, vadintą Medekšų ir karališkojo valsčiaus ribų, vėliau - Arvistavos ir Kudžionių žemių matavimu.²⁹ Karališkieji tuo metu buvo Bubliai. Arvistavos laukas, matyt, buvo kaimynystėje ir ribojosi su Lančiūnavos bei Apytalaukio žemėmis. XVI a. persikeičiant minimi Lančiūnavos ir Apytalaukio laukai - valsčiai, matyt, naujesnės formacijos.

XVI a. antroje pusėje dalį Arvistavos lauke esančių dirvų ir dvarelių savo rankose pradėjo kaupti Apytalaukio dvaro savininkai Tautginavičiai Šiukštos.³⁰ 1578 m. balandžio 22 d. dokumentu Petro Laurynavičiaus ir jo žmonos Elenos, Mikalojaus d., Končiūtės Šiukštų rankose atsiduria Arvistava, esanti prie Malčios ir Arvistavos upių. Dvaras tuo metu buvo įkainotas 200 kapų grašių. Tai buvusi Onos Pavlovnos Rimkavičiūtės Steponienės Jurevičienės dalis³¹. 1579 m. Vaitiekus Jurevičius Rosienskis savo prosenelio Stanislovo Mikolajevičiaus Fedkovičiaus (pirktą iš Kėdainių miestiečio Jono Andriejevičiaus) dvarą prie Malčios už 100 kapų grašių parduoda tam pat Petriui Laurynavičiui Šiukštai.³² 1580 m. Arvistavos dvarelį už 30 kapų grašių P.L.Šiukštai parduoda Juris Janovičius Gibavičius.³³ Matome, kad Petro Laurynavičiaus Šiukštos rankose susikaupia Arvistavos centro ir aplinkinės žemės, savo ūkiu lenkdamas Apytalaukio dvarą.

Petras Laurynavičius Šiukšta ir jo sūnus Petras Šiukšta nebuvo eiliniaisiais valdovo žemininkais, bet priklausė Lietuvos didiku rangui, buvo plačios "Pobog" herbo giminės atstovai, įsikūrę Upytės pavieta. Zigmanto Vazos III sekretorius, 1632 m. konvokacinio seimo deputatas, Varšuvos kaptūrinio teismo teisėjas, 1634 m. Vilniaus Iždo tribunolo deputatas, Ariogalos tįjūnas, Žemaičių žemės teisėjas, Kauno pastalininkas Petras Petro sūnus Šiukšta nemaža buvo nuveikęs valstybiniame ir ūkiniame Lietuvos gyvenime. Pažymėtinos jo aspiracijos architektūros ir švietimo srityje. Petras Šiukšta greičiausiai yra pirmo mūrinio Apytalaukio dvaro statytojas, mūrinės Apytalaukio bažnyčios fundatorius. Žinomas Jėzuitų rėmėjas ir šalininkas, Kauno jėzuitų (tarp kitų) fundatorius, Petras Šiukšta funduoja bursą prie Kražių kolegijos pilnam 10 neturtingų Šiukštų giminių vaikų išlaikymui.³⁴

²⁸ Perepisi vojska litovskogo. Russkaja istoričeskaja biblioteka, t.33, Petrograd, 1915.

²⁹ CVIA, SA 13808, p.542 - 544.

³⁰ Ankstesnių žinių apie Tautginavičių giminę beveik neturime. Atkreiptinas dėmesys į 1501.VII.30 d. dokumentą, kuriuo Maišiagalos bajorai Paberžės bažnyčiai, Maišiaglos klebono Jurgio įsteigta, užrašo išlaikymą. Čia figūruoja "Jacobus Tavgynovicz, Jusko, Michael et Martinus Tavgynoviczy fratres", -Pergamentų katalogas / Sudarė R.Jasas, V., 1980, p. 60.

³¹ SA 13755, Nr. 18.- VUB RS f.7.

³² SA 13755, Nr.20.

³³ SA 13755, Nr.19.

³⁴ Vojevodskaitė A. Apytalaukio dvaro istorinių tyrimų ataskaita. - PKI archyvas, f. 5.

Čia paminėti ir Aristavoje esantys alaus bei vidutinis ir mažesnis variniai katilai, Arvistavos archyvas bei Šiukštų aukštas pareigas ir išsilavinimą turėjo atitikti ir jų butis bei materialinės kultūros laipsnis. Gera tos srities iliustracija gali būti 1587 m. birželio 17 d. Petro Šiukštos kilnojimų daiktų sąrašas, sudarytas išvažiuojant į Varšuvą. Rašte surašyti drabužiai, indai, ginklai, judamasis inventorių³⁵, išskaičiuota gyvulių banda. Arvistavos bandą tuo metu sudarė: 8 ariami jaučiai, - 2 pas valdinį Tamošių, - iš jų vienas jautis turi būti atiduotas arimui. 17 melžiamų karvių, yra bergždžių. 47 avys su avinais, atskirai smulkmė - šiūmečiai ir pernykščiai teliukai ir telyčaitės. Lyginant su Apytalaukiu, tai šiek tiek didesne banda, o šiaip jau atitinka to meto gana didelių dvarų bandas.

Trobesiai tuo metu surašyti nebuvo. Galima daryti išvadą, kad dvare tikrai buvo spirito varykla. Manytume, kad XVI a. Arvistava savo trobesiais per daug nesiskyrė nuo aplinkinių dvarų. Šiuo atveju mes turime gerą analogiją - antrąją Arvistavą, kurios naudmenų kaupimo istorija identiška Šiukštų Arvistavai.³⁶ 1586 m. Arvistavoje II buvo medinių dvaro trobesių ansamblis. Ansamblį sudarė 2 nesudėtingo plano gyvenamieji namai: vienas šviesios pirkios (svietlica) su priemene, kitas dviejų šviesiųjų pirkių su priemene per vidurį. Svirnų grupė - pavalušas ant stulpų ginklams sudėti, malksnomis dengtas svirnas su pasvirniu, du javų svirnai, vienas jų su pasvirniu. Dvaro sodyboje dar buvo kepykla su maltuve, spirito varykla bei vadinamoji vieža - kambarys su priemene.³⁷

Lyginant šį aprašymą su kaimyninio Stanevičių Apytalaukio dvaro 1558 m. aprašymu³⁸, matome, kad XVI a. galo architektūra pergyveno naujesnį etapą. Centrinis gyvenamasis namas yra sudėtingesnio plano: tai trijų padalų trobesys, kurio centre esąs prieangis dalina gyvenamąsias patalpas į dvi dalis, - naujoji architektūrinė programa ankstesnius smulkius gyvenamuosius namus pakeičia didesniu, sudėtingesnio plano centriniu trobesiu.

Manytume, kad Aristavos I dvaro architektūros evoliucija ir patys pastatai nedaug kuo skyrėsi nuo Arvistavos II dvaro, tačiau yra pagrindo manyti, kad Arvistava I buvo šiek tiek didesnė, nes didesnis buvo ir jos ūkis.

Taip pat reiktų pažymėti, kad Šiukštų Apytalaukyje šiuo metu prie Alkupio Alkose (na vročyšču Elkach) Petras Laurynavičius Šiukšta buvo pamūrijęs rūšį tėvo kūnui palaidoti.³⁹ Arvistavos I savininkas Petras Laurynavičius Šiukšta yra laikytinas pirmuoju mūrinės statybos pradininku Apytalaukyje. Išigijęs Arvistavos dvaro centrą, jis arba jo sūnus greičiausiai buvo ėmėsis sodybos rekonstrukcijos. Galimas dalykas, kad Šiukštų dvaro trobesiai buvo kitaip išsidėstę, negu mus pasiekusieji. Archeologinių tyrimų metu reiktų išzonduoti teritoriją, esančią pietrytinėje upelių santakos sudaryto trikampio dalyje, kur daugiausia randame XVI a. keramikos, jos tarpe ir importinių gaminių likučių. Šiukštų rankose Arvistava išbuvo iki 1700 m.

Iš šiuo metu peržiūrėtų dokumentų nepavyko sužinoti apie XVII - XVIII a. Arvistavos dvaro architektūrą⁴⁰. Išlikęs 1696 m. inventorių teikia žinių apie jam priklausiusius kaimus bei žmones.

³⁵ Istorijos archyvas, t. 1, Kaunas, 1934, Nr. 48. Sąraše išskaičiuota: "Rudos gelumbės (falendušo) delija (viršutinis drabužis didele kailine apyakle ir kailiniu pamušalu) kiaunėmis pamušta, tokia pat delija lapės kailiu pamušta, juoda šiauštinės gelumbės ("su aukštu plaukeliu") delija, žalios karazijos (šukuotos vilnos) delija. Pilko damasto žiponas, siūlėtas naikino žiponas, vyšninės gelumbės (falendušo) žiponas. Raudonos karazijos drabužis, žalios karazijos drabužis. Sidabras: 12 šaukštų, 6 šaukštai, 4 taurės, kaušelis, pasidabruotas kalavijas. Alavas: 3 dideli dubenys, vidutinių - 10, pusdubenių 11, 2 tuzinai lėkščių, 9 atskiros lėkštės, ašotis su dubeniu rankoms plautis, sviestinė, didelių ir mažų kūginių ašocių - 6, kvortų - 4. Butelis (fliaša) didelis 1, platus 1, pusbutelių - 4, druskinė, 2 žibintai. Varis: 3 dubenys, kūginis ašotis, butelis 1, katiliukas pilstymui, taurė, grūstuvos, 7 žibintai, alaus katilai, - vidutiniai ir mažesni katilai, 2 trikojai, 1 didelis tiglius, 2 mažesni, keptuvės 2, 6 kaistuvai su ropėmis (kolbomis), iš ginklų minėtini šarvai, kalavijai, kardai, muškietos, ietis, skydas, pakinktai, jų tarpe 3 turkiškos kamanos.

³⁶ Arvistavos II istorinių žinių suvestinė žiūr. šio darbo priede.

³⁷ Akty izdavajamyje Vilenskoju arch. kom., t. 26, V., 1899, p. 471-472.

³⁸ Istorijos archyvas, t.1, K., 1933, Nr.II.

³⁹ SA 13756, p. 302, - VUB RS f.7, Nr.4. Tuo pačiu I Apytalaukio bažnyčios ar koplyčios data nusikelia XVI a. - apie 1577 m.

⁴⁰ Zabielių archyvas, paveldėjęs Arvistavos archyvą, saugomas Lenkijos LR Vyriausiajame senųjų aktų archyve Varšuvoje.

Tuo metu Kauno pakamorė Jonas Stanislovas Šiukšta Arvistavą perleidžia Kauno izdinininkui Kazimierui Šiukštai.⁴¹ Arvistavai tuo metu priklausė 6 kaimai ir 2 kaimeliai, beveik visi dabar esantys Taučiūnų apylinkėje. 1696 m. surašoma:

Dilgių kaimas:

Samuelis Viralas, žmona Elžbieta ir 3 sūnūs: Juozas, Jonas, Baltrus. Du ariami jaučiai, vienas - ne. 3 melžiamos karvės, 3 metiniai jautukai, senų avių šešerios, 4 ožkos, 1 kuilyš, 2 kumelės ir trečias kumeliukas.

Jurgis Skulčius, žmona Darata, 1 sūnus Jonas. Galvijų - jaučių žagrė, buliukas trečias, 2 melžiamos karvės, 1 kiaulė, 2 žąsys.

Jokūbas Jakaitis Kulčickis, žmona Agnieška, 2 sūnūs - Laurynas ir Petras. Galvijų - jaučių žagrė, 1 melžiama karvė, 1 kumelė, 2 senos avys.

Stanislovas Remenčiukaitis, žmona Jieva, sūnus Juozas. Galvijų - jaučių žagrė, 2 melžiamos karvės, 2 senos avys, 2 žąsys.

Navikas Steponas, Bigas, žmona Zofija. Galvijų - jaučių žagrė, 1 melžiama karvė, 1 kiaulė.

Žindžių kaimas:

Jonas Bigis, žmona Zofija. Galvijų - jaučių žagrė, 2 melžiamos karvės, 1 kumelė, 2 senos avys, 1 kiaulė, Motiejus Maršalka, žmona Darata.

Jonas Laurynaitis Medvėdaitis, galvijų - jaučių žagrė, 2 melžiamos karvės, trečia nemelžiama, 1 kumelė, 3 avys, kiaulė.

Jacigas, žmona Kristina, sūnus Jurgis. Galvijų - jaučių žagrė, telyčaitė, 1 arklys, 3 avys.

Katkų kaimas:

Jonas Viralas, žmona Jadvyga, trys sūnūs: Mikalojus, Stanislovas, Jokūbas. Galvijų - jaučių žagrė, 3 karvės, 3 metiniai veršiukai, 2 arkliai, 5 senos avys, 1 ožka, 1 kuilyš.

Motiejus Viralas, žmona Kotryna. Galvijai - jaučių žagrė, 1 karvė, 1 kumelė, priklausanti dvarui.

Jonas Užkūrys, žmona Liucija, posūnis Jonas Viralaitis. Galvijų - jaučių žagrė iš dvaro, 1 karvė ir 1 kumelė.

Stanislovas Grybas, žmona Magdalena, sūnus Andrius. Jaučių žagrė, 1 karvė, 1 kumelė.

Baltramiejus Maslovskis, žmona Jieva, 2 sūnūs: Baltramiejaus - Juozas ir Kazimieras, brolis Jokūbas, Andriejus atleistas. Jaučių žagrė, 1 kumelė, 1 karvė.

Povilas Pšekopovičius, žmona Magdalena, sūnus Mikalojus. 1 karvė, 1 ožka.

Medvėdų kaimas (Medvėdziai):

Stanislovas Skulčius, žmona Jadvyga, tame pačiame name Juozas Skulčius. Jaučių žagrė - Stanislovo, 1 arklys, 1 kumelė, 5 senos avys, 2 kiaulės. Juozo - 1 jautis, 1 karvė, 3 avys, 1 kiaulė.

Jonas Žėkas, žmona Kristina, sūnus Jonas. Jaučių žagrė, 2 karvės, 3 senos avys, 1 kiaulė, 2 arkliai.

Stanislovienė Medvėdienė Šermukšnienė, sūnus Andrius. 1 jautis, 1 iš pusės karvė, 1 kiaulė taip pat iš pusės, 1 ožka.

Kazimieras Medvėdas, žmona Barbora, 1 sūnus. 1 dvaro jautis.

Stebulių kaimas:

Kazimieras Kriaučiūnas, žmona Zofija. Jaučių žagrė, 2 karvės, 1 veršiukas, 3 avys, 2 ožkos, 3 paršiukai, 1 kumelė.

Baltramiejus Kriaučiūnas, žmona Agnieška, 2 sūnūs - Matys ir Petras. Jaučių žagrė, karvė iš pusės, 3 avys, 1 kiaulė.

Jurgis Kriaučiūnas, žmona Elžbieta, sūnus Simonas, brolis Tomas. Jaučių žagrė, trečias jautukas, 3 melžiamos karvės, arklys ir kumelė, 4 avys, 2 ožkos, 3 kiaulės.

⁴¹ SA 13790, p. 471 - 472, VUB, f. 7.

Puplaukių kaimas:

Abraomas Stanionis, žmona Ona, 3 sūnūs - Mikalojus, Motiejus ir Laurynas. Jaučių žagrė, - vienas dvaro, 2 karvės, 1 jautukas, 2 avys, ožka, 2 ožiai ir 2 kiaulės.

Dovydas Stanionis, žmona Kotryna, 2 sūnūs - Jurgis ir Jonas, brolis Jokūbas su žmona Darata. Jaučių žagrė, 3 karvės, 2 telyčios, jautukas, 2 arkliai, 4 avys, 3 ožkos, 3 kiaulės.

Mikalojus Stanionis, žmona Darata, 2 sūnūs - Kazimieras ir Motiejus. 1 jautis, 2 karvės, jautukas, 1 kumelė, 1 avis, 1 ožka, 1 kiaulė.

Petras Stanionis, žmona Gendrūta, 2 sūnūs - Stanislovas ir Jonas. Jaučių žagrė, 1 karvė, 2 avys, 1 ožka. Brolis Abraomas Stanionis - 1 jautis. Brolis Jurgis Stanionis - 1 karvė, 1 avis, 1 arklys.

Jonas Stanionis, žmona Barbora, 2 sūnūs - Baltramiejus ir Stanislovas, jo žmona Ona. Jaučių žagrė, 3 karvės, ketvirta telyčia, jautukas, 2 avys, 6 kiaulės, 1 kumelė, 1 veršis.

Garulių (Girelė) kaimelis:

Jonas Garulis, žmona Zofija, sūnus Mikalojus. 1 karvė, jautukas, 2 avys, 1 kumelė, kiaulė.

Petras Garulis, žmona Kotryna. 1 ariamas jautis ir metų jautukas, 2 karvės, 3 avys, 3 ožkos, 2 kiaulės, kumelė.

Jurgis Garulis, žmona Marijona, sūnus Mikalojus. Jaučių žagrė, 1 karvė.

Melžemių kaimelis (Milžemiai):

Valis Stanionis su žmona, sūnus Andrius. 1 jautis, antras dvaro, 1 karvė, 1 kiaulė.

Jonas Jaskaitis su žmona, 4 sūnūs - Steponas, Jurgis, Simonas, Jonas. Jaučių žagrė, jautis dvimetis, telyčia, 5 avys, 2 kiaulės ir kumelė.

Inventorius gerai iliustruoja to meto Arvistavos dvaro valstiečių ūkį. Kaimo gyventojai dažniausiai turėjo vienodas pavardes, gyveno atskiromis, rečiau neišsidalijusiomis šeimomis. Turtingesnieji visi turėjo ne mažiau žagrės jaučių (2) ir po kelis arklius, kelias karves, rečiau 2 - 3 kiaules. Laikyta nemažai avių, ožkų. Gyvulių skaičius daugiausia priklausė nuo šeimos sudėties. Jaunos šeimos kartais gaudavo traukiamosios jėgos pasparties iš dvaro. Buvo šeimų, laikusių karves ar net kiaules iš pusės, greičiausiai dėl ganyklos ir pievų trūkumo. Inventoriuje beveik neparodyti paukščiai, paminėtos tik žąsys, matyt, vištos į inventorių nebuvo traukiamos. Didžiausi buvo penkiadūmiai Dilgių ir Katkų kaimai.

Apie pakitimus, įvykusius dvaro, sodybos ansamblyje XVII šimtmetyje, žinių neturime. Šiuokštoms pagrindinai reziduojant Apytalaukyje, Arvistava greičiausiai nebuvo jų dėmesio centre, tačiau čia stovėję trobesiai bei ūkis buvo nemenki. Patogi dvarvietės vieta sudomino naujus savininkus, kurie Arvistavos dvarą pavertė nuolatine rezidencija. Atkreiptinas dėmesys į dvaro sodybos aikštelės pietrytinę dalį, kur buvusio seno sodo teritorijoje, neseniai bandytos statyti kalvės vietoje buvo iškasta plytų griuvenų (raudonos su braukomis 30x15x7,5 cm dydžio plytos su rupaus kalkėto skiedinio likučiais) bei nemažai didelių akmenų, gal tai yra buvusių kai kurių senųjų trobesių vieta. Sodybos kieme esančiame darže taip pat randama griuvenų, tačiau radiniai čia labai mišrūs - rasti XVIII a. kokliai liudytų čia greičiau buvus statybinių šiukšlių telkinio. Kita archeologinės žvalgybos verta vieta yra pietvakariniame kalno aikštelės šlaite, kur taip pat pasitaiko statybinės skaldos kliekanų.

Dvaro trobesių ansamblis jau XVII a. buvo susiskirstęs keliais atskirais sektoriais. Gyvenamasis rezidencinis sektorius, išsidėstęs Arvistos ir Malčiaus santakos trikampio aikštės aukštumoje, buvo papildomai uždarytas patvenktu upeliu. Iš vakaruose esančio senojo Kėdainių - Ukmergės kelio į dvarą buvo patenkama per tiltą. Pietinėje gyvenamųjų rūmų pusėje, matyt, buvo išsidėstęs gerasis kiemas su lobynu, svirnu ir, galimas dalykas, arklidėmis. Rezidencinė dalis buvo apsupta sodo ir parko. Šiandien sunku atsekti buvusį šios dalies teritorijos išsidėstymą terasomis, apie kurį liudija kai kurie dvarvietės aukštumos šlaitai. Kelias nuo tilto šakojosi ir lygiagrečiai Malčiui ėjo į antrąjį, šiaurinį - ūkinį sektorių.

1700.VII.7 d. Kauno iždininkas Kazimieras Šiukšta Arvistavos dvarą perleidžia Kauno pavieto sargybininkui Mykolui iš Chžčono Zabelai.⁴² Senoji žemvaldžių Zabelų giminė, vadinta Zbiliutais, pradžia turinti Didžiojoje Lankijoje ir savo geneologiją pradanti 1153 m., į Lietuvą atsikelia XV amžiuje.⁴³ Jos atstovas Mykolas Zabiela, vedęs Svirskaitę, XV a. gale įsikuria Kauno paviete, Arvistavos kaimynystėje - Zabelų Medekšiuose. Iš čia giminė, susigiminiavusi su vietiniais žemvaldžiai, greitai išplinta ir XVI - XVIII a. įgyja vadovaujantį vaidmenį Kauno paviete bei valstybiniame Lietuvos gyvenime. Be Medekšių (ši šaka nunyksta XVIII a.) Zabelos įgyja Musninkus ir Raseinių (Vilkijos?) Panevėžį (vad. senoji Lauciaus šaka) bei Labūnavą (jaunoji šaka).

Arvistavą nuperka senosios šakos atstovas - Kauno žemės raštininkas, Lietuvos kariuomenės generolas majoras, kartu su tėvu dalyvavęs Jono Sobieskio kautynėse prie Vienos, kur Zabeloms Austrijos karaliaus Leopoldo I 1683 m. buvo suteiktas grafų titulas, karaliaus Augusto II elektorius Mykolas, Saliamono s., Zabiela (miręs 1734 m.). Jis buvo Musninkų ir Panevėžio savininkas, o jo brolis Mikalojus - Labūnavos savininku.

Mykolas Zabiela, persikėlęs į Arvistavą, turėjo užsiimti dvaro adaptacija, tačiau vargiai bus pradėjęs žymesnius pertvarkymus - laikai tam nebuvo palankūs. Tačiau jeigu pasitvirtintų Arvistavos rūmų datavimas XVII - XVIII a. riba,⁴⁴ dvaro rūmų pirmuoju statytoju reiktų laikyti Mykolą Zabielą. Jo vyresnysis sūnus Antanas įsikuria Raudondvaryje, o kiti du sūnūs - Juozas ir Simonas liko nevedę. Minsko kaštelionas Simonas turėjo dvarų Minsko vaivadijoje, todėl Arvistavoje kartu su motina našle šeimininkavo Juozas, nors teisiškai Arvistavą priklausė ir Simonui, broliai nebuvo išsidalinę.

Našlė Ona Zabelienė, išaugusi 10 vaikų, vyrams dažniausiai esant užimtiems visuomeniniais reikalais ir politika, buvo įpratusi tvarkyti namų reikalus savarankiškai. Ta jos savybė buvo pažymėta ir nekrologe.⁴⁵ "Lietuvos kurjeryje" rašyta: "Kauno varpai skelbia, kad šviesioji ponია Ona iš Bielowarų Zabelienė, Kauno pavieto žemės raštininkienė, išgyvenusi 75 metus, 1761 m. birželio 25 d. atsisveikino su šiuo pasauliu Arvistavoje, nuosavame dvare. Jos tėvas buvo Minsko vaivadaitis Danielis Bielowaras, motina Eufrozina Bilevičiūtė Gorskienė, antrą kartą ištekėjusi už Bielowaro. Ona Bielowaraitė 1712 m. ištekėjusi už Kauno žemės raštininko šviesiausiojo pono Mykolo Zabelos, pavyzdinčiai išgyveno su vyru iki 1734 m. Iš jų palikuonių išauginta: sūnūs - Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laucius ir Kauno maršalas Antanas, LDK artilerijos pulkininkas Simonas, generolas majoras ir šanbelionas Juozas; dukterys - Žemaičių kunigaikštystės Pajūrio tįjūnienė Eufrozina Petravičienė, Kauno žemės teisėjienė Marijona Kasakauskienė, Novomlyno seniūnienė Kotryna Juozienė Bielowaraitė, taip pat Teodora ir Konstancija Zabelaitės. Našlavo iki galo, būdama geros sveikatos nenustojo rūpintis savo dvarų tobulinimu, pavyzdingo gyvenimo, šviesaus proto, visų gerbiama per savo gyvenimą sulaukė 22 vaikų ir 4 provaikų. Mirusios palaikai paskirtu laiku bus palaidoti giminės kape Kauno dominikonų bažnyčioje".⁴⁵

Simonas ir Juozas Zabelos Kėdainių rajone valdė Medekšius - Zabeliškių ir Arvistavą.⁴⁶ Jų valdymo metu netoliese buvo įkurtas privatus Arvistavos miestelis. Miestelyje buvo smuklė ir 4 dūmai. 1764 m. Kauno pataurininkis, Telsių seniūnas, generolas šembelionas Juozas Zabiela pastatė čia Jėzaus Kristaus vardo bažnyčia.⁴⁷

⁴² CVIA, SA 45, p. 197 – 198

⁴³ Zychlinski T. Zlotą księga szlachty Polskiej, rocz.X, Poznan, 1888, p. 294 - 305.

⁴⁴ Gloger Z. Budownictwo drzewne... w dawnej Polsce, rocz. X, Warszawa, 1907, p. 336.

⁴⁵ Kuryer Litewski, 1761, cit. Pagal: Zychlinski T. Zlotą księga szlachty Polskiej, 1888, p. 297.

⁴⁶ CVIA, f. 694, apr. I, b. 3507, SA 3313, SA 19254.

⁴⁷ CVIA, f.1135 apr. 14, b. 46, p. 2. Slovnik geograficzny, t. VII.

Klasicistinių formų, gerų proporcijų, malksnomis dengta, ant akmens pamatų, 8 sieksnių ilgio ir 3 sieksnių pločio. Bažnytėlėje buvo klausykla, 3 suolai, plytinės grindys. Altorius buvo puoštas raižiniais, keliais nedideliais veidrodžiais bei paveikslais, tarp kurių buvo šv. Kotryna, tapyta aliejumi bei Aušros Vartų ir Šiluvos Marijos⁴⁸. 1784 m. čia gyveno felčeris Andrius Krečkovskis, laikytas labai geru gydytoju⁴⁹.

Arvistavos dvare lankydavosi bei gyveno Simonas Zabiela, 16 metų išbuvęs Kauno pavieto bajorų maršalu. Tai jis, LDK artilerijos pulkininkas, general-majoras, 1784 m. gavęs Minsko kašteliono pareigybę, jos atsisakė 1787 m., motyvuodamas tuo, kad netekęs regėjimo nesitikįs galėsiąs gerai šias pareigybes vykdyti, o "kadangi blogas darbas neša nešlovę ir žeidžia dorą bei sąžinę, tad norėdamas juos nesuteptus išsaugoti", pareigas perleido Raudondvario savininko brolio Antano sūnui, taip pat Simonui Zabielai.⁵⁰ S.Zabiela mirė 1793 m., taigi, galimas dalykas, nebuvo liudininku antrojo brolio tragedijos: Antano sūnus Juozas, paskutinysis Lietuvos lauko etmonas, kaip Targovicos šalininkas, baigė gyvenimą kartuvėse. S.Zabielos proteguotas brolienas Simonas (1750 - 1824) Minsko kaštelionas, pradėjo naują, vad. kaštelionų, giminės atšaką. Arvistavą paveldi tretysis Antano sūnus Jurgis, Raudondvarį pardavęs Tiškevičiams, o ir Arvistavos atsisakęs turbūt tiesioginės moteriška linija paveldėtojos Konstancijos Zabielaitys Medekšienės naudai. Konstancija buvo nutekėjusi už Dominiko Medekšos į Žeimius. Tėvoninį Žeimių dvarą pardavus vyskupui Kosakauskui, Ar vistavoje įsikuria Juozas Dominiko sūnus Medekša (gim.apie 1744 m. - apie 1821 m.) su žmona Kotryna Jelenskyte. Skirsnemunės seniūnas Kauno karuža⁵¹ Juozas Medekša buvo turtingos ir įtakingos žemvaldžių giminės atstovas. Medekšų pirmoji tėvonija taip pat buvo Kėdainių rajone. Proprotėvį Vaitiekų Prostevičių, Zabielos Chščonovičiaus kaimyną, Medekšuose prie Kėdainių randame 1549 m.⁵² Garsusis prosenelis Steponas - Pranciškus Medekša (1629 - 1690/96), Kauno žemės teisėjas, seimų deputatas, memuaristas⁵³, diplomatas Kėdainių rajone turėjo karališkąją valdą Daukainius, iš kurių vėliau 7 valakus užrašė Kėdainių bažnyčiai⁵⁴. Žymūs politiniai veikėjai buvo senelis ir tėvas Domininkai Medekšos.⁵⁵

⁴⁸ CVIA, f.525, apr. 18, b. 293, p. 772. Šiuo metu senų medžių apsuptas, XVIII a. vidurio statinys, gerai išlaikęs pirmines savo formas, yra apleistas ir griūvantis. Stogas kiauras, altorius ir kita vidaus įranga baigiami draskyti, griūva ir mūriniai rūšiai su Medekšų palaikais. Bažnytėlė architektūros paminklo statuso neturi, tačiau jos likimu turėtų susirūpinti jos šeiminkai - kolūkio valdyba, tuo labiau, kad šalia jos yra nesenos kapinės. Pastatą paremontavus, būtų išsaugotas tegu ir vietinės reikšmės XVIII a. medinės architektūros pavyzdys, o be to, jį galima būtų pritaikyti kokiai nors muziejinei paskirčiai ar bent sandėliavimui. Tuo tarpu apleistos griuvenos ir išdraskyti kapai, stūksą netoli pagrindinio kelio, estetiško vaizdo nesudaro.

⁴⁹ CVIA, f.694, apr. 1, b. 3507, p. 47

⁵⁰ Gazieta Warszawska, 1787. Cituota pagal: Zychlinski T. Złotą księga szlachty polskiej, ros. X, Poznan, 1888, P 298,

⁵¹ 1791 m. Akt przywileiu na chorąstwo Medekszy służąca. - CVIA, SA 13808, p. 1.

⁵² CVIA SA 13808, p. 542 - 544.

⁵³ Atsiminimų knyga, išleista V.Seredinskio 1885 m. (Scriptores Rer. Pol., t. 3): Księga pamiętnicza wydarzen zaszlych na Litwie 1654 - 1663, - daug medžiagos teikia XVII a. gyvenimo būdai, žmonių bendravimo formoms, didžiosios politikos vykdymui pažinti. S.Medekšos, du kartus per maru apkrėstą kraštą keliavusio pas carą pasiuntiniu, dienoraščiai, ataskaitos, kalbos gerai atspindi įvairių tautų diplomatų papročius, įvykių eigą, ceremonialą, kariška buitį. Atsiminimų pagrindu gerai rekonstruojamas jo paties ir artimiausių karaliaus bendradarbių gyvenimo būdas, mentalitetas, moralinės to meto normos.

⁵⁴ Konstytucyi WXI 1667,-Volumina Legum, IV, p. 475.

⁵⁵ Polski Słownik Biograficzny, Ossolineum, 1975, t. XX / 2, z. 85.

Juozas Medekša Arvistavoje įsikuria į amžiaus pabaigą, po dalyvavimo audringuose XVIII a. pabaigos įvykiuose.⁵⁶ Skirsnemunę išnuomavęs Ignotui Vazgirdui⁵⁷ greičiausiai kartu su sūnumi Teodoru pradeda Arvistavos dvaro adaptaciją.

Aristavos dvaro pirkimo ar perleidimo akto nepavyko surasti.⁵⁸ Istoriografijoje pateikiama apytikrė 1786 m. data, matyt, atitiko tikrovę.⁵⁹ Arvistavos dvaras tuo metu šiaurėje ribojosi su Zabelių Apytalaukiu ir Kognovickių bei Možeikovos Lančiūnavomis, rytuose buvo Gintautų Arvistavos II dvaras, pietuose - Obelės (Abelės) upė ėjo riba su Simono Medekšos Taučiūnų (buv. Zabelių Arvistavos palivarkas) dvaru, vakaruose susisiekė su Kėdainių klebonijos Dvarčininkų km. ir Čapskių dvaro žemėmis.

Dvarui priklausė Dilgių, Katkų, Medvėdų, Pliuų, Puplaukių ir Skerdikų kaimai, iš viso 29 kiemai ir 2 užsieniai, turėję 152 vyrai ir 132 moterys. Dvaro naudmenų buvo 10 valakų 28 margai ir 250 prentų, pridėdant Pridotkų - Pagojaus palivarko 4 margus ir 150 prentų.⁶⁰ Dvaras priklausė broliams Juozui ir Adomui Medekšoms, tretysis brolis, kaip minėta, buvo atsidalinęs Taučiūnus.

Arvistavos dvaro centrą valdyti greitai perėmė Juozo sūnus Kauno ribų teismo pirmininkas, rotmistras Teodoras Medekša su žmona Antanina Jono dukra Jelenskyte, turėję sūnų Juozą – Edvardą - Jokūbą (mirė 1878 m., žmona Adelė Veličkaitė), o antrasis jų sūnus Adomas gimė jau Arvistavoje.⁶¹

⁵⁶ Polski Słownik Biograficzny, Ossolineum, 1975, t. XX / 2, z.85.

"Medekša Juozas, herbo Lis atmainos, / g. apie 1744 m. - apie 1821 m. Smolensko vaivadijos Starodubo bei Baro konfederacijos maršalas, pasiuntinys seime, Kauno karuža, Domininko ir Kauno maršalkaitės Konstancijos Zabelaitės sūnus, rašėsi iš Proščios. Paveldėjo dalį tėvoninių žemių Vilniaus ir Trakų vaivadijose ir jau prieš 1765 m. Veliuonos pavieto Skirsnemunės seniūniją Žemaitijoje. 1764 m. Kauno pavieto vardu pasirašė karaliaus Stanislovo Poniatovskio elekciją. Nuo jaunų dienų tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Kaip ir tėvas, artimais ryšiais buvo susijęs su Zabeliomis, kurie visą laiką laikėsi dvideidės politikos, - pirmiau tarp Čartoryskių ir Karolio Radvilos, vėliau karaliaus ir Sasų šalininkų atžvilgiu. 1768 m. vasarą padėjo tėvui organizuoti Baro konfederaciją Kauno paviete. Konfederacijos aktas buvo paskelbtas VIII.13 d. Ukmergės teritorijoje. Juozas Medekša tuo metu tapo Kauno pavieto konfederacijos patarėju, o tėvas maršalu. Su tėvu ir abiem broliais dalyvavo 1768 m. vasaros ir rudens kompanijoje Lietuvoje. Sėkmingai kovėsi prie Ukmergės (IX.6.), ties Ramygala (IX.7.) ir Naujamiestyje (Upytės pav.) bei spalio ir lapkričio riboje pralaimėtame mūšyje ties Aukštąja Rūda prie Kalvarijos. Tuomet kartu su 8 lietuvių maršalais perėjo Prūsijos sieną, kur beveik metus išbuvo Varmijoje ir Pamaryje. 1769.X.30. dalyvavo paskelbiant Generalinę konfederaciją Bialoje, o XI.9. prisiekė.

1771 m. pavasarį su Zabelių bendru Simonu Kosakauskiu dalyvavo žygyje į Lietuvą. Liepos viduryje buvo paskelbtas Starodubo maršalu Smolensko vaivadijai. Nuo rugsėjo iki spalio vadovaujant Kosakauskiui dalyvavo didžiajame žygyje į Baltarusiją. Kovėsi prie Zasiavlio, prie Minsko (apie VIII.30), skverbėsi į žemes, esančias prie Berezinos ir Dnieparo, o paskui į Padnieprę net iki Sožas, kur perkirto Lenkijos - Prūsijos sieną. X.14 dalyvavo pergalingame mūšyje prie Senojo Bychovo prie Dniepro. Iš ten per Mscislavo, Vitebsko ir Polocko vaivadijas grįžo į Lietuvą. Iš Upytės stovyklos kartu su Kosakauskiu, visa laiką supami ir atakuojami, patraukė į pietvakarius. J. Medekša dalyvavo pralaimėtame mūšyje prie Lipų netoli Pšasnyšo. Po to, perėjęs Mozūrus ir Kujavus, rado prieglobstį Didžiojoje Lenkijoje, kur išbuvo kelis mėnesius. 1772.IV.7 posėdžiavo Generalitete Ciešine, atstovaudamas Smolenskiui. Konfederacijai pralaimėjus, kurį laiką išbuvęs Ciešine, vėliau, naudodamasis Karolio Radvilos materialine parama, (1772 - 1774) Čluchovo sen. ir Gdanske. Varšuvos seime 1778 m. buvo Kauno pavieto pasiuntiniu. Tuo metu tapo Karinio departamento egzaminacinės komisijos nariu. 1791 m. gavo Kauno karužos pareigybę. Gyveno Skirsnemunėje. Vedęs Kotryną Jelenskytę, Mozyriaus žemės teisėjaitę, turėjo 3 sūnus: ribų teismo pirmininką Teodorą, Skirsnemunės seniūną Samuelį ir Antaną".

⁵⁷ Žinoma Skirsnemunės miestelėnų byla su Skirsnemunės seniūnijos valdytojais 1792 m. Žiūr.: Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais. V., 1961, t. II, p.420 - 423.

⁵⁸ Piniginiai Medekšų dokumentai Zabelių archyve AGAD Varšuvoje. Arvistavos archyvo likučiai - Arch. PAN w Warszawie: papiery Stefana Burhardta, Nr. 20.

⁵⁹ Słownik geograficzny..., t VII, p.606.

⁶⁰ CVIA, f. 525, apr.. l8, b. 293.

⁶¹ Adomas gimė 1830 m. Dorpato universiteto lenkų studentų draugijų rėmėjas, 1839 m. S.Konaraskio bylos dingstimi suimtas, ir išsiųstas į Rusiją, kur Kaukaze įstojo į kariuomenę. Grįžęs ūkininkavo Romainiuose. Ryšium; su Adomo revoliucine veikla Konarskio organizacijoje Arvistavos dvaras buvo numatytas sekvestruoti, bet motina, pateikusi įrodymus, kad dvaras priklausė jai, kaip užrašas už kraitį, dvarą atsikovojo. Adomas Medekša buvo Kauno valstybinio komiteto nariu, tačiau 1863 m. atsistatydino ir buvo išsiųstas į Permę. Sukilimo narių tarpe laikėsi kraštutinių "baltųjų" pažiūrų. 1868 m. Adomas Medekša gavo leidimą gyventi Varšuvoje, bet buvo priverstas Romainius parduoti. Mirė 1876 m.

Teodoras Medekša, matyt, bus Arvistavos dvaro rūmų rekonstrukcijos iniciatorius. Reikia pažymėti, kad Z.Glogeris, pirmasis atkreipęs dėmesį į Arvistavos dvaro rūmų originalumą ir vertę, mano juos buvus pastatytus dar Sasų epochoje – XVII - XVIII a. riboje⁶². Trobesys iš tikrųjų turi kai kurių XVII - XVIII a. ribos architektūros savitumo požymių - tai didieji dūmtraukiai, kai kurios krosnys, teisingiau - jų liekanos, pagrindinis išplanavimas, architektūrinė erdvė. Trobesio architektūros tyrimai, ypač senojo dūmtraukio mūro technikos, pamatų, sandūrų bei pertvarų tyrimai, turėtų duoti patikimą atsakymą į šį klausimą.

Medekšų rekonstrukcija priklausytų XVIII a. pabaigai. Paveldėję suformuotą aplinką, gyvenamąjį namą su sodu ir parku, lobyno pastatą, trijų padalų svirną, spirito varyklą, ūkinį sektorių ir malūną, Medekšos pradeda sodybos tvarkymą bei pritaikymą naujam gyvenimo būdui.

Medekšos priklausė žmonėms, kuriems XVIII a. pabaigos reformų idėjos, siekimas išsilaisvinti iš politinio nuopolio buvo pagrįsti nemenku išsilavinimu, susijusiu su platesnės užsienio kultūros įtaka. Nebuvo jiems svetimas ir taip tai epochai būdingas senovės idealizavimas, ir tai davė pagrindą senovės išsaugojimui Arvistavoje, kur baroko aktyvumas ir tapybiškumas susipynė su klasicizmo rimitimi, provincialumas su naujų meninių įtakų požymiais. Tai ir sudaro ypatingą Arvistavos dvaro rūmų vertę. Rūmai Z.Glogerio buvo apibūdinti kaip "nepaprasti".⁶²

Šiuo metu Arvistavos dvaro rūmų autorystė nėra išaiškinta. Interjero meninė programa ir atlikėjų parinkimas, greičiausiai, priklausė Teodorui Medekšai ir jo žmonai Jelenskytei. Žinių apie Medekšų menines tradicijas ir aspiracijas beveik neturime. Nėra žinomi ir jiems ilgą laiką priklausiusių bei statytų Žeimių dvaro architektai. Apie XVIII a. vidurį statytas Žeimių dvaras, pergyvenęs kelias rekonstrukcijas, senojo dekoro neišlaikė, - tad nebegalime pasekti Medekšų architektūrinių tradicijų perimamumo. Bene vienintelis to meto santykio su menu paliudijimas yra Juozo Medekšos kolekcijoje buvęs iš Jelenskių kilusios uošvės (?) portretas⁶³. Kiek daugiau yra žinomi Jelenskių ryšiai su architektūros, meno meistrais. XVIII – XIX a. riboje Jelenskiams yra dirbęs Augustinas Kasakauskas ir Petras Rosis⁶⁴ – gal Jelenskių aplinkoje ieškotinas ir Arvistavos autorius? Neatmestinos būtų paieškos ir Kėdainiuose bei Radvilų dvaruose dirbusių architektų bei dailininkų tarpe.

Arvistavos dvaro rūmai pergyveno dar vieną rekonstrukciją XIX a. pabaigoje, - tad tenka kalbėti apie tris ryškesnius sttybos etapus. Po antosios rekonstrukcijos Arvistavos dvaro gyvenamasis pastatas aprašomas tokiu būdu: „...namas medinis, senas, dengtas malksnomis, 16 sieksnių ilgio ir 7 sieksnių pločio (33,92 ir 14,84), su priebučiu priekyje, iš kurio įėjimas į prieangį. Durys į prieangį dviverės, ant geležinių vyrių, su spynomis. Prieangio kampe 20 – ties pakopų laiptai į aukštą. Iš prieangio 3 įėjimai į namo vidų, kur 9 įvairaus dydžio kambariai. Sienos tinkuotos ir išpaišytos, lubos tokios pat. Grindys lentinės. 8 dviverės durys ant geležinių vyrių ir 3 tokios pat vienvėrės. Šešiadalių didelių langų su stiklais – 21. 5 koklių krosnys su geležinėmis durelėmis ir špižinėmis orlaidėmis. 4 krosnys tokios pat iš plytų“⁶⁵.

⁶² „...nepaprastas medinis dvaras su mansardiniu stogu, iš Sasų laikotarpio. Jis labai panašus į taip pat neeilinį šiuo metu paminklą Poliesėje, Vituline, Siedlnickių palikimą. Arvistavos dvaras aiškiai buvo statytas pagal išsilavinusio architekto planą". Pažymimos įdomios didžiosios valgomosios salės freskos, datuotinos Stanislovo Augusto laikotarpiu. - Gloger Z. Budownictwo drzewne..., Warszawa, 1907, p. 336.

⁶³ Matuškaitė M. Portretas XVI – XVIII a. Lietuvoje. V., Mokslas, 1984, p. 61, ili. XVII. Vilniaus paveikslų galerijos kolekcija.

⁶⁴ Drėma V. Architekto Augustino Kosakausko kūryba. // LTSR architektūros klausimai, VI / II, V., Mokslas, 1980, p. 56 - 86

⁶⁵ CVIA, f. 525, apr. 18 b. 293, p. 772

Kaip matome aprašyme, krosnių skaičius atitinka kambarių skaičių. 5 koklių krosnys rodo 5 kambarius buvus daugiau reprezentaciniais, o kitos keturios patalpos buvo daugiau utilitarinės paskirties. Toks santykis gerai atitinka funkcinę to meto tradiciją. Manytume, reprezentacines patalpas buvus sugrupuotas apie didžiąją valgomąją salę ir abipus prieangio. Namo galuose vienoje pusėje tikriausiai buvo šeimininkų gyvenamoji dalis, kitoje - šeimyninė. Durų skaičius 8 ir 3 patvirtintu amfiladinį išplanavimą, koridoriaus XVIII a. greičiausiai nebuvo, jo vietoje, matyt, buvo antras didysis kamins, liudijantis XVII a., dvigalio namo išplanavimo relikтус. Buvusį taisyklingą išplanavimą rodo ir pirminis namo angų ritmas. Kambarių būta su 2 ar 3 langais. Senieji langai išlikę didžiojoje valgomojoje salėje ir kairiame iš prieangio salone.

Antrą kartą rekonstruotas namas buvo 1884 m. Teodoro Medekšos vaikiaičio Henriko, Juozo s. (1852 - 1896)⁶⁶. Po rekonstrukcijos pasikeitė kambarių skaičius, langų ritmas, išplanavimas ir, galimas dalykas, pats namo dydis. 1902 m. dokumentas nurodo 31,24 iš 12,78 m.(44 iš 18 aršinių) namą. Jei tai ne matavimo vienetų nevienodumo klaida, išeity, kad namas padidėjo 3,5 m⁶⁷.

XIX a. pabaigos rekonstrukcijos metu buvo pažeista ankstesnioji namo simetrija. Šiuo metu matome, kad prieangis nėra valgomojo salės ašyje. Rytinė jo siena aiškiai patraukta į vakarus, lyginant prieangio kairėje pusėje esančias duris su dešinėsios sienos durimis, nežiūrint vienodo dekoru, jų dydis gerokai skiriasi. Prieangio dešinėje pusėje esanti patalpa buvo padalinta į dvi dalis, joje iškirsti nauji langai.

Atkūrus šios dalies simetriją, gautume prieangį salės ašyje, o abipus po dvi identiško dydžio patalpas, turinčias po du langus. Simetrija išnykusi visoje rytinėje namo pusėje. Ją atstačius, gauname taisyklingai išplanuotus 9 kambarius, su vieno laikotarpio dekoru.

Duomenų apie XVIII - XIX a. pirmoje pusėje buvusius baldus, kitus interjero elementus neturime. Išlikęs ruošiamo sekvestro revizijos (1840 m.) baldų sąrašas greičiausiai yra gana fiktyvus. Medekšos, tikriausiai, dalį baldų, ypač pačius vertingiausias, buvo paslėpę. Šiame sąraše buvo suregistruota⁶⁸:

4 uosiniai stalai

1 tokio pat medžio sudedamas stalas

2 dažyti alksniniai stalai

1 dažyta eglės medžio raižyta spinta

7 senos dažytos kėdės

2 kanapos

6 egliniai suolai

4 paprastos lovos

1 dažyta sena komoda su dviem stalčiais

1 eglinė skrynia

8 fajanso lėkštės

7 paprasti peiliai, 7 šakutės.⁶⁸

XIX amžiaus rekonstrukcijos metu namas tapo 12 kambarių. Jų išsidėstymas taip pat gerai atsekamas dar vėliau - po antrojo pasaulinio karo pakeistame išplanavime. Naujame variante abipus sumažinto prieangio (be perstumtos vakarinės sienos, prieangio gale buvo atitverta garderobinė, panaikinti laiptai į aukštą) dešinėje buvo didysis salonas, ištapytas, su tapytos drobės lubų dangą, už kurio 2 mažesnės patalpos. Kairėje prieangio pusėje didysis salonas buvo perkirstas į 2 kabinetus, už kurių tęsėsi miegamasis. Abipus didžiosios valgomosios salės išliko po kabinetą, o už jų - didesnės galinės patalpos. Vakarinė, į oficiną atgręžta trobesio dalis turi koridorių, kuris, matyt, kaip ir pati oficina,

⁶⁶ Apie 1858 m. Arvistavos savininku tapo Juozas - Edvardas - Jokūbas Medekša (miręs 1878 m.), kurio žmona buvo Adelė Veličkaitė (mir. apie 1898 m.). Jų vaikai: Henrikas (1852 - 1896), žmona Marija Kosakauskaitė (mir. 1927 m.) - Arvistavos, Pašumenės ir Bogumilovo dvarų savininkas. Giginas - Marijonas (1858-1880) ir Antanina (g. 1860), ištekėjusi už Mykolo Burhardto.

⁶⁷ CVIA, f.544, apr. 1, b.3701

⁶⁸ CVIA, f.525, apr. 18, b. 293

atsirado kaip tik šios rekonstrukcijos metu. Į koridorių vedė naujos durys, iškirstos šoninio fasado centre. Dešinėje - šiaurinėje jų pusėje esąs mūrinis rūsysis, virš kurio švieslangio yra buvusių durelių žymės, greičiausiai buvo įrengtas dar vėliau - po pirmojo pasaulinio karo.

Probleminė yra šiaurės vakarų kampo patalpų rekonstrukcija ir pirminė jų paskirtis, polichromijos paieškų metu čia atsiskleidė ankstyvas dekoras didesnėje patalpoje ir peizažinė panorama mažosios patalpos šiaurės vakarinėje dalyje. Matyt, čia būta dviejų lygiagrečių patalpų, sujungtų diskretiškais durelėmis arba alkovo tipo pertvara. Peizažinė panorama išlikusi labai mažoje patalpos dalyje, ją nukerta buvusi pertvara (šiuo metu nebeegzistuojanti). Jei ši pertvara yra buvusi pirminė, peizažo patalpėlės paskirtis būtų sunkiai nusakoma (langas čia iškirstas greičiausiai XIX a. pabaigoje). Jei panorama tęsiasi visoje šoninėje patalpoje, tai turėtų būti būdingą mažąjį kabinetą, prisišliejusį greičiausiai prie buduaro arba alkovą. Žmonių atmintyje šio trobesio dalyje yra buvusi koplyčia. Altorius buvęs dabartinės krosnies - viryklės vietoje. Koplyčią įrengus, mažoji patalpa tapo zakristija, šiaurinėje jos sienoje buvo padarytos siauros durys iš lauko bei mažas prieangėlis. Koplyčia dvare galėjo būti įrengta po pirmojo pasaulinio karo, Arvistavos bažnytkaimio koplyčia tapus parapijiečių nuosavybe.

Paskutinės rekonstrukcijos metu (1884 m.) buvo perdirbtas ir priebutis. Perstatytas priebutis savo forma yra visai nebūdingas nė vienam trobesio architektūros laikotarpiui. Rekonstrukcijos metu priebutis buvo praplėstas, pakeičiant kolonų ritmą bei stogo formą. Turint omenyje, kad trobesio pamatai ne vieną kartą buvo perdirbinėjami (1902 m. pamatai buvo iš akmens), bus truputį pakitęs ir namo aukščio santykis, priebutis tikriausiai buvo keturkolonis iš fronto. Kitos dvi kolonos greičiausiai buvo prie sienos šalia duris rėminančių puskolonių ir laikė buvusį frontoną. Priebučio frontono švieslangis greičiausiai yra atsidūręs naujojoje prieangio galinėje pertvaroje. Architektūrinių tyrimų metu būtina atkreipti dėmesį į galimas frontono žymes, likusias stoge. Be to, ardant trobesį, nuėmus betoninę priebučio dangą, reikėtų bandyti įžiūrėti senojo priebučio vietą ir dydį.

Perkeliant Arvistavos dvaro rūmus, reikėtų galvoti apie kai kurių XIX amžiaus pabaigos rekonstrukcijos apnašų atsisakymą. Kadangi bus atkuriamas XVIII a. pabaigos interjeras, matyt, tikslinga būtų atkurti to laikotarpio planinės struktūros elementus - atstatyti patalpų simetriją bei iš dalies amfiladą. XIX a. išplanavimą kartu su koridoriais tiktų palikti pietrytinėje trobesio dalyje. Būtina atstatyti senąsias priebučio formas. Neradus patikimų žymių, tiktų remtis analogijomis.

Arvistavos dvaro gyvenamasis namas - rūmai yra vienintelis mus pasiekęs XVIII amžiaus trobesys dvaro sodyboje. Kitus trobesius žinome tik iš 1840 m. aprašymo. XVIII - XIX a. ribai be gyvenamojo namo iš aprašytų dvaro sodybos trobesių priskirtini dar keli.

Lobynas - tai "šiaudais dengtas, ant akmens pamatų 10 sieksnių ilgio ir 4 sieksnių pločio" trobesys. Įėjimas į jį vienas su vienvėrėmis durimis ant geležinių vyrių, su geležine spyne ir raktu. Prie lobyno nedidelis akmeninis rūsysis su vienvėrėmis durimis ant geležies su spyne".

Arklidės su arklininko butu po vienu šiaudiniu stogu, 14 sieksnių ilgio ir 4 1/2 sieksnio pločio. Vartai į jas dvivėriai, ant geležinių vyrių su medinėmis sklendėmis - dveji. Viduryje jų 2 nedideli kambariai, į kuriuos dvejos ant geležies durys su rankenomis, 3 smulkaus, vietomis sudaužyto stiklo langai.

Šiaudais dengta 13 sieksnių ilgio ir 5 sieksnių pločio *spirito varykla* su vienu, dvivėrių durų ant geležinių vyrių su medinėmis sklendėmis, įėjimu. Spirito varykloje du plytiniai žaizdrai ir šulinys. Įėjus - į dešinę 2 kambariai, kuriuose vienvėrės durys, plytų krosnis, 4 smulkaus stiklo langai.

Būta šiaudais dengtų ketvirtainio pavidalo 19 kvadratinų sieksnių *tvartų*, iš dalies perstatytų, bei *klojimų ir daržinių*. Dvaro bandą tuo metu sudarė maždaug 17 karvių su buliumi bei prieaugliu. Buvo laikoma apie 15 avių, kiaulių palyginti nedaug 4 - 5.

Dar vienas to laikotarpio trobesys - *malūnas*, kurio vietą šiuo metu žymi tvenkinys ir pylimas. 16 sieksnių ilgio ir 3 sieksnių bei 1 1/3 aršino trobesys su dviem įėjimais. Durys į jį dvivėrės, su medinėmis virpstimis, su medinėmis užstūmomis. Gale nedidelė su vienvėrėmis durimis *džiovykla*, kurioje plytų krosnis. Dvaro sodyboje buvo vaisių sodas ir parkas.

XIX a. pirmoje pusėje buvo pastatytas medinis, *palivarko trobesys*, taip pat dengtas šiaudais, 10 sieksnių ilgio ir 5 sieksnių pločio. Medinė *ledainė*, šiaudais dengta, ilgio ir pločio po 3 sieksnius ir 1 aršiną, su paprastomis vienvėrėmis durimis ant geležinių vyrių su viena spyna. Taip pat antras medins šiaudais dengtas *svirnas* - 6 sieksnių ir 1 aršino ilgio bei 5 sieksnių pločio. Jame dvi patalpos su atskirais įėjimais su vienvėrėmis durimis ant geležinių vyrių su tokiomis pat pridėtomis spynomis. Iš abiejų svirno pusių 2 sandėliai su vienvėrėmis durimis ant geležies ir geležinėmis kilpinėmis bei sklendėmis. Medinė šiaudais dengta *ratinė*, 13 sieksnių ilgio ir 4 sieksnių 1 aršino pločio, prie kurios patalpa dviejų padalų su atskirais įėjimais bei dvivėrėmis durimis ant geležinių vyrių su medinėmis sklendėmis.

XX a. pradžioje dalis šių trobesių buvo perstatyta, prisidėjo oficina, kumetynas, smuklė, nauji ūkiniai trobesiai. 1902 m. duomenimis dvare buvo:

1. Gyvenamasis namas 44 iš 18 (aršinais), medinis, ant akmens pamatų, stogas malksnų.
2. Oficina 12 iš 10, medinė, be pamatų, stogas malksnų.
3. Kumetynas 36 iš 16, medinis, pamatai akmenų, stogas šiaudų.
4. Svirnas su rūsiu 15 iš 12, medinis, pamatai akmens, stogas malksnų. Pastatas naujas.
5. Svirnas, 32 iš 18, moliu krėstas, ant akmens pamatų, stogas šiaudų.
6. Tvartai, 12 iš 6, mediniai, be pamatų, stogas šiaudų.
7. Klojimas, 34 iš 15, medinis, be pamatų, stogas šiaudų.
8. Daržinė, 33 iš 15, medinė, be pamatų, stogas šiaudų.
9. Daržinė, 42 iš 10, žagarų, be pamatų, stogas šiaudų.
10. Tvartai, arklidė, ratinė, daržinės - diendaržiniai tvartai, 174 iš 12, moliu krėsti, pamatai akmens, stogas šiaudų.
11. Smuklė, medinė 24 iš 15, akmens pamatai, stogas malksnų.

XIX a dvaras buvo nuomojamas, šeimininkai gyveno Kaune. Stiprus, 514 dešimtinių žemės ūkis duodavo 2.540 rub. tvirtų metinių pajamų, tačiau buvo įkeistas Vilniaus žemės banke. Po Henriko Medekšos mirties dvarui buvo uždėtas areštas. Dvaro globą perėmė Henriko sesers Antaninos, Pagojaus - Pridotkų dvaro -buvusio Arvistavo palivarko savininkės, vyras Mykolas, Juozo s., Burhartas⁶⁹. Dvaras buvo išnuomotas Adomui Adolfovičiui Šimkevičiui. Po Pirmojo pasaulinio karo dvarą valdo Henriko sūnus Steponas, pasižymėjęs neblogu ūkininkavimu: po buržuazinės žemės reformos sugebėjęs valdiškų ūkių nuomos sąskaita dvarą padidinti iki 236 ha. Steponas Medekša dvare išgyveno iki Antrojo pasaulinio karo pradžios: 1939 m. išvažiavo į Lenkiją.

1940 m. Arvistavos - Aristavos dvaras buvo konfiskuotas⁷⁰. Vokiečių okupacijos metais dvare įsikūrė repatriantai Liutkauskai. Po karo dvaro rūmuose buvo visuomeninės patalpos, vėliau butai.

⁶⁹ Pagojų dvaras, gresiant konfiskacijai, 1927 m. buvo parduotas, 1940 m. jo savininku buvo Julius Lodzinas - Lominskis. Antaninos ir Mykolo sūnus profesorius Steponas Burhardtas globojo Arvistavos archyvo likučius, kuriuos perleido Lenkijos PAN bibliotekai.

⁷⁰ LTSR valstybinės žemės ūkio komisijos protokolai. V., 1976.

Arvistavos dvaro sodybos aplinka buvo formuojama virš 500 metų - tiek laiko čia išbuvo dvarvietė. Terenas, trobesių išsidėstymas, augmenija čia ne kartą keitėsi, palikdami gilų kultūrinį sluoksnį. Kartu su dvaro trobesiais keitėsi ir dvarvietės išplanavimas, želdiniai. pietvakarių kampe, prie kelio yra išlikęs apžvalgos kalnelis - aukštumėlė su tapybiška medžių grupe. Artimiausia dvaro rūmų aplinka buvo tvarkoma tradiciniais pagrindais.

Arvistavos dvaro istorija nuo anksčiausių laikų iki savo gyvavimo pabaigos kartoja daugelio Lietuvos dvarų istoriją. Pagrindinis Arvistavos dvarvietės savitumas yra jos dislokacija ankstyvame administraciniame XIV a. centre bei geografinių sąlygų suvaržytos sodybos kompleksiskumas.

Ankstyvasis administracinis centras, vėliau feodalinė valda, XVI a. Išaugusi žemės ūkio Šiandien sunku bežiūrėti senojo parko ir sodų, plytėjusių pietrytinėje ir šiaurinėje dalyje, istorinę raidą. Nuo XVII - XVIII a. ribos nepasikeitęs, liko tik pagrindinis atributas - apvažiuojamasis parteras gerajame kieme. Dvaro sodyboje žymus taip pat klasikinis sektorių grupavimas: gyvenamąjį, apsuptą parko ir sodo, nuo ūkinio skyrė taisyklingo stačiakampio sodas, kurio riba iš vakarų ir šiaurės uždarė kelias - alėjos, su kanalais, o iš rytų bei vakarų - upelių vagos. Nežiūrint upelių santakos riboto dvarvietės ploto, Arvistavos parke matosi klasicistinio ir romantiškojo angliškojo stiliaus parko derinys. Angliškojo parko požymiai ryškūs dvarvietės pietinėje dalyje, intensyvavimo ir priepirkų sąskaita, visą laiką buvo žymių žemvaldžių rankose – Šiukštų, Zabielių, Medekšų valdoma. Visos šios bajoriškos giminės nepasiekė galingųjų didikų galybės ir turtų, tačiau priklausė politiškai aktyvios, visuomeniškai užsiangažavusios bajorijos sluoksniui, kuris sudarė to meto valstybės pagrindą. Visos trys giminės išgyveno savo šlovės ir nuopolio bangas, bet buvo metų, kai jų atstovai „Kauno pavietą ir visą Žemaitiją drebinė“. Tačiau buvo metų, kai dėl karų, politinių sumaiščių ar kitų priežasčių, netekdavo didesnės dalies savo turto, mirė tremtyje ar net kartuvėse.

Kapitalizmo laikotarpiu jų dvarai daugiau ar mažiau buvo pritaikyti naujam gamybos būdai, susidarė naujas žemvaldžio tipas. Buvo angažuojamasi į intensyvią gamybą, gyvenimas persikėlė į miestus ir kartais savininkas savo dvare būdavo tik vasaros svečias.

Arvistavos dvaras, būdamas viena iš daugelio savo savininkų valda, nepasižymėjo dideliu masteliu ir didele prabanga, tačiau gerai išlaikė tipišką smulkios bajoriškos rezidencijos spalvą. Rezidencijos, kokių XVII – XVIII – XIX a. Lietuvoje buvo daugelis, kurios palikime geriausiai atsispindi viduriniojo bajorijos sluoksnio materialinė ir dvasinė kultūra.